

ערוכה ושמורה

דברי תורה בעניני הפרשה ערוכה בכל ושמורה

פרשת דברים - חזון תשפ"ו - גליון מס' 19

דרכי התיקון השונים בחזון ישעיהו, בתשובה ושלא בתשובה

א. המעבר מקלקול לתיקון

הפרשה השניה - המיאוס שלאחר שוך הזעם הראשון

לאחר הזעם הראשון שהיה עקב המרידה הנוראה, מתאר הנביא את תחילת שיכון תוקף הזעם, אין עוד תיאורים קשים על עם ה', גם העונשים נפקדו ממנה, ובפרשה זו מציג הנביא בהרחבה את המיאוס שיש לה' מהתנהגות כזאת, והוא הניכור וההתרחקות הבאים לאחר יציאת חרון האף.

תחילה אומר להם הנביא באופן כללי - **שָׁמְעוּ דְבַר ה' קְצִינֵי סִדָּם, הָאֲזִינוּ תוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עִם עֲמָהָ**, כי בעקבות השחתת דרכם סר חינו ממנו, והוא רואה במנהיגיהם 'קציני סדום' ובעם עצמו 'עם עמורה'.

והולך ומתאר את המיאוס לפרטיו, המתבטא באי רצונו בכל מה שמבטא קירבה בין ישראל לאביהם שבשמים. **לִמָּה לִי רֵב זְבָחִיכֶם יֹאמֶר ה', שְׁבַעְתִּי עֲלוֹת אֵילִים וְחֹלֶב מְרִיאִים, וְדָם פְּרִים וּכְבָשִׁים וְעֲתוּדִים לֹא חִפְצָתִי. וְכֵן כִּי תִבְאוּ לָרְאוֹת פָּנַי, מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם רִמְסֵי חֲצִרִי? אֵלָּא לֹא תוֹסִיפוּ הֵבִיא מִנְחַת שָׁוָא קִטְרֹת, תוֹעֵבָה הִיא לִי. חֲדָשׁ וְשִׁבְתָּ, קְרָא מִקְרָא [- מִקְרָא קוֹדֵשׁ], לֹא אוֹכֵל לֶחֶלֶל אֹנֶן וְעֶצְרָה [- הֵתַתְּסָפוֹת שֶׁל חוֹדֶשׁ שֶׁבַת וְחַג] גַּם יַחַד, וְעַל כֵּן חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שְׁנֵאָה נִפְשִׁי, הִיוּ עָלַי לְטָרָח, נִלְאִיתִי נִשְׂאָ. וּבִפְרִשְׁכֶּם כְּפִיכֶם אֲעֵלִים עֵינֵי מַכֶּם, גַּם כִּי תִרְבּוּ תִפְלֶה אֵינִי שֹׁמֵעַ, כִּי יָדִיכֶם דְּמִים מִלֵּאָ.**

תיאור המיאוס מסתיים בדרישה להינקות מגורמי המיאוס, שהיא כקריצה לכך שאמנם יש כאן מיאוס נורא, אבל במסתרם יש כאן ציפיה להסרת גורמי המיאוס, כדי שיוכל ה' שוב לחפץ בקרבתם, על כן - **רְחֲצוּ הַזָּכוֹ, הַסִּירוּ רַע מֵעַלְלֵיכֶם מִנְּעֵי עֵינַי, חֲדְלוּ הָרַע, לִמְדוּ הֵיטֵב, דַּרְשׁוּ מִשְׁפָּט, אֲשֶׁרִי חֲמוּץ [- החזירו את הישרות לעשוק], שִׁפְטוּ יְתוֹם, רִיבוּ אֶלְמָנָה. אִזּוֹ לֹא יֵמָאס בָּהֶם ה' עוֹד, כֹּאשֶׁר יִצְרָפוּ אֶת לִבָּם וּדְרִכֵּיהֶם לֵה' וּלְדַרְכֵּיו.**

הפרשה השלישית - "זכם קרבתם חפץ כבראשונה"

לאחר ששכך זעם ה', הוא מתחיל להינחם על המיאוס, מאחר שהם עצמם אינם נמאסים לעולם, **כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי' (איכה ג לא), כִּי לֹא לִנְצַח יִרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר' (תהלים קג יט), שהרי "בין כך ובין כך קרויים בנים שנאמר 'זרע מרעים בנים משחיתים'" (קידושין לו ע"א), ועתה מתברר כי המיאוס הוא רק ממראיתם לעת עתה, אבל היה חפץ שיזכו ויתקרב כבראשונה, הוא מתרצה בנו ושוקק עלינו כבתחילה, ומפציר בנו לשוב אליו בתשובה. וכדי שלא יחששו מחלאת העוונות שדבקה בנו, הוא מבטיחם נאמנה כי כאשר ישובו אליו ימושו עוונותיהם כלא היו.**

על כן כהמשך לדבריו בפרשה הקודמת 'רְחֲצוּ הַזָּכוֹ' וגו', מבטיח הנביא - **לִכּוֹ נָא וְנִכְחָה יֹאמֶר ה' שֶׁאֵין הוּא מוֹאֵס בָּכֶם אֵלָּא בְּמַעֲשֵׁיכֶם, שֶׁהִרִי אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כְּשֵׁנִים כְּשֵׁלֵג יִלְבִּינוּ, אִם יֵאָדִימוּ כְּתוֹלַע כְּצִמְרֵי יִהְיוּ, וְכֹאשֶׁר יִרְחֲצוּ וּיִזְכּוּ מֵעוֹנוֹתֵיהֶם, לֹא תִכְבְּרָה הָרָשׁוֹנוֹת וְלֹא תִעֲלֶינָה עַל לִבִּי (להלן סה יז), ויפתח חשבון חדש לאחר שישבו בתשובה, ומעתה אִם תֵּאָבִרוּ וְשִׁמְעֶתֶם טוֹב הָאָרֶץ תֵּאָכֵל, וְאִם תִּמְאָנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תִּאָּכֵל, כִּי פִי ה' דִּבֶּר, אֲבָל הָעֵבֶר אֵינוֹ בְּחִשְׁבוֹן, מֵאַחֵר שֶׁנִּמְחָה בְּתוֹבָה.**

ג. ישעיהו משתמש בביטוי 'כי פי ה' דבר' לסיום קטע נבואה אותו אמר בשם ה', לקראת דברים שהוא מוסיף משלו, כדי להבדיל בין הדברים אשר 'פי ה' דבר', ובין דברים שפי הנביא דיבר. כמשמעות דבריו כאן לקראת דבריו 'איכה היתה לזונה' וגו'; וכן להלן בראשית סדרת נבואות הנחמה (פרק מ) - 'וְנִגְלָה כְּבוֹד ה' וְרָאוּ כָּל בָּשָׂר יַחַד כִּי פִי ה' דִּבֶּר' - קול אמר קרא ואמר מה אֶקְרָא כָּל הַבָּשָׂר חֲצִיר וְכָל חֲסִדוֹ קִצִּין הַשָּׂדֶה; וְכֵן גַּם בְּהַפְסַרְתָּ שְׁחִירֵי שֶׁל יוֹם הַכִּיפּוּרִים (סוף פרק נח) - 'אִזּוֹ תִתְעַנֶּה עַל ה' וְהִרְפַּבְתִּיךָ עַל בְּמִיתִי אֶרֶץ וְהִאֲכַלְתִּיךָ נִחְלַת יַעֲקֹב אֲבִיךָ כִּי פִי ה' דִּבֶּר' - הֵן לֹא קִצְרָה יֵד ה' מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא כִבְדָה אֲזִנוֹ מִשְׁמוֹעַ'.

הקושי בהבנת החזון לאשורו

ספר ישעיהו פותח בפסוק - **חֲזוֹן יִשְׁעִיהוּ בֶן אֲמוּץ אֲשֶׁר חָזָה עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בִּימֵי עֲזִיָּהוּ יוֹתָם אֲחִזִּי יִחְזָקֵיהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה**. חזון זה כולל את כל תכולת פרק א'. בטרם נצלול לעומק דברי הנביא בחזון זה ופענוח צפונותיו, יש להתעכב תחילה להבנת כללות חזון זה. כי החזון הזה מוקשה מכמה צדדים.

תחילה מוכיח אותם הנביא ומדבר איתם קשות, ומתנבא על אודות הרעות העוללות לבוא עליהם בעקבות דרכיהם ומעלליהם, אחר כך הוא אומר בנימה מפויסת - **לִכּוֹ נָא וְנִכְחָה יֹאמֶר ה' אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כְּשֵׁנִים כְּשֵׁלֵג יִלְבִּינוּ אִם יֵאָדִימוּ כְּתוֹלַע כְּצִמְרֵי יִהְיוּ (יח)**. אחר כך שוב הוא חוזר לסגנון הראשון, ומוכיחם בשבט מוסר, באמרו - **'איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים' (כא)**. ושוב חוזר לנחמם, לאמר - **'ואשיבה שפטיך כבראשונה ויעצידך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה' (כו)**. ועדיין אינו אומר די, אלא חוזר ומתנבא עליהם רעה, לאמר - **'ושבר פשעים וחטאים יחדו ועזבי יהוה יכלו' (כט)**, ובנימה זו הוא הולך וממשיך עד סוף החזון. גם האברבנאל הרגיש בזה, ואען אף אני את חלקי.

חזון זה של ישעיהו מורכב מחמש 'פרשיות', וכאשר נתבונן נוכל להבחין מסדרן ותכנון, שהן הולכות ומשתבחות מפרשה לפרשה, כי לעומת הדין הקשה שנפתח בו החזון - הוא מסתיים ברחמים רבים.

נבואה זו הולכת ומתקדמת מקלקול לתיקון. תחילה יש מצב של 'לִפְנֵי יַעֲמוּ מִי יַעֲמוּד וּמִי יָקוּם בַּחֲרוֹן אַפִּי' (נחום א ו), עד 'כִּי אִם מֵאֵס מֵאֲסִתָּנוּ קִצְפָתִי עָלֵינוּ עַד מָאֵד' (איכה ה כב). אולם אחר כך שוכך הזעם, וְאָף גַּם זֹאת בְּהִיּוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבִיָּהֶם לֹא מֵאֲסִתִּים וְלֹא גִעְלִיתִים לְכָלֵתָם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם' (ויקרא כו מד), כי רק משום שהטו עקלקלותם הרחיקם מעל פניו, ועל כן כאשר ישובו בתשובה ילבינו עוונותיהם כשלג וכצמר. ואחר כך התברר מי הם הבדילים שהתערבו בכסף הטהור שגרמו את הקלקול, והתנבא על התיקון שיהיה בהסרת הסיגים והבדילים, ואז תאבד כל פעולת און מאחר ויסור חינה באבוד הרשעים.

הפרשה הראשונה - הזעם הראשון כתוצאה מן האכזבה העצומה

בפרשה הראשונה מוכיח הנביא קשות את העם בשם ה' - **שָׁמְעוּ שְׁמִי וְהָאֲזִינוּ אֶרֶץ כִּי ה' דִּבֶּר: בָּנִים גְּדֹלְתִי וְרוֹמְמִתִּי, וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי, יָדַע שׁוֹר קָנָהוּ וְחִמּוֹר אָבוֹס בְּעֵלָיו, וְאֵילוֹ יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע קוֹנָהוּ, עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנֵן לְדַעַת בְּעֵלָיו, הוֹי! גּוֹי חָטָא, עִם כְּבֹד עוֹן, זָרַע מְרִעִים, בָּנִים מְשַׁחֲתִים, עֲזָבוּ אֶת ה', נִאֲצוּ אֶת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, נִזְרוּ אַחֲרָיו.**

ונביא עומד ומזהיר, שכתוצאה מכך יפליא ה' בהם את מכותיו - **עַל מָה תָּכוּ עוֹד תוֹסִיפוּ סָרָה כָּל רֹאשׁ לַחֲלִי וְכָל לֵבָב דֹּי, מִכָּף רִגְלִי וְעַד רֹאשׁ אֵין בּוֹ מָתָם, פָּצַע וְחִבּוּרָה וּמָכָה טְרִיה, לֹא זָרוּ וְלֹא חָבְשׁוּ וְלֹא רָכְכָה בְּשִׁמּוֹן. גַּם אֲרָצָם תִּסְבּוֹל עִמָּהֶם - אֲרָצָכֶם שְׁמָמָה, עֲרִיכֶם שְׂרָפוֹת אֵשׁ, אֲדַמְתֶּכֶם לְנִגְדֶּכֶם זָרִים אֲכָלִים אֹתָהּ, וּשְׁמָמָה כְּמַהֲפַכַת זָרִים. וְלֹא נִתְקַרְרָה דַּעְתּוֹ, עַד שֶׁאִמְרוּ - לּוּלִי ה' צָבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שְׂרִיד כְּמַעֲט כְּסֹדֶם הֵינִינוּ לְעַמְרָה דְּמִינוּ.**

א. וזו לשונו - 'השאלה הששית, במה שבאו כאן הדברים מעורבים מרע אל טוב ומטוב אל רע. כי אמרו 'הוי אנחנו מצרי ואנקמה מאויבי', הוא ייעוד רע. ואמרו מיד 'ואשיבה שופטיך כבראשונה וגו' ציון במשפט תפדה', הוא ייעוד טוב ונחמה. וחזר מיד ליעד רע באמרו 'ושבר פושעים וגו' כי יבשו מאילים וגו' והיה החסון לנעורת וגו'. ובאו אם כן הדברים מבולבלים רע בטוב וטוב ברע אשר לא כדת'.

ב. ניכרים הדברים כי הפרשיות קשורות זו בזו, כיון שהוא חזון אחד, ועל כן פותחת הפרשה השניה מעין סיום הפרשה הראשונה, ולאחר שסיים את הפרשה הראשונה לאמר 'לוּלִי ה' צָבָא-אוֹת הוֹתִיר לָנוּ שְׂרִיד כְּמַעֲט כְּסֹדֶם הֵינִינוּ לְעַמְרָה דְּמִינוּ', התחיל בפרשה הבאה לאמר 'שָׁמְעוּ דְבַר ה' קְצִינֵי סִדָּם הָאֲזִינוּ תוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עִם עֲמָהָ'.

הפרשה הרביעית - בירור גורמי הקלקול בעם ה'

לאחר שהתעורר חפץ ה' לזכות בקרבנם ולחפוז בהם כבראשונה, יושב ה' ודן מהו שורש פורה ראש ולענה שגרם לבניו להשחית את דרכם, ואיך מסירים מהם את גורמי הקלקול. על כך הוא תוהה - **איכה היתה לזונה קריה נאמנה?? מלאתי משפט, צדק ילין בה, ועתה - מרצחים!?** אתמהא! לזה הוא מוצא שתי סיבות:

האחת - **כספך היה לסיגים, סבאך** [- יינך] **מהול במים**. לאמר, כי אכן ישראל חביבים ומבוקשים ככסף, אלא שהסיגים המעורבים בהם הפכו את פניו להראות כולו כסיגים. וכן טובים דודיו כיון, אלא שהוא מהול במים המעמעמים את טוב יינו.

השניה - ההנהגה המושחתת שעמדה עליהם מקרב אלה הנמשלים לסיגי כסף, כי **שריך סוררים וחברי גנבים, כלו אהב שחד ורדף שלמנים, יתום לא ישפטו, וריב אלמנה לא יבוא אליהם**, הם אלה שתחת שבט הנהגתם השחיתו יחד איתם את העם'.

הפרשה החמישית - הפרדת גורמי הקלקול

כיון שהתבררו הגורמים שבגללם עוקמו אורחותיהם של ישראל, אומר הנביא בפרשה החמישית בשם ה' - **לכן נאם האדון ה' צבאות אביר ישראל: הוי! אנחם מצרי ואנקמה מאויבי, כי אין עוד מקום להעניש את כולם** אחר שהתברר מי הם גורמי הקלקול, ודי בזה שינחם מצריו וינקם מאויביו, ובזה ימוש עוון הארץ מן העם כולו.

ומפרט, כי התיקון יהיה בשרשי הקלקול.

כנגד **כספך היה לסיגים** אמר - **ואשיבה ידי עליך, ואצורף כבד** [- בורית] **סיגיך** שהתערבו בכסף, **ואסירה כל בדיליך** [- מתכת שהתערבה בכסף הטהור]. וכנגד ההנהגה המושחתת שגרמה לכל הרעה הזאת, יאמר - **ואשיבה שפטיך כבראשנה, ויעציץ כבתחלה**.

כיון שייעקרו מהם השרשים הפורים ראש ולענה, שהם הסיגים והשרים

ב. שני אפני הגאולה - זכו ולא זכו

ישועתם וישכחו אל מחוללם, סיים את השירה הזאת באמרו - **"כי ידן ה' עמו ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב, ואמר אי אליהמו צור חסיו בו, הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצרי ויכפר אדמתו עמו"** (שם לב לו-לז, מג).

וכתב שם רמב"ן - **"והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה**, רק היא שטר עדות שנעשה הרעות ונוכל, ושהוא יתברך יעשה בנו בתוכחות חימה, אבל לא ישבית זכרנו, וישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה והגדולה והחזקה, ויכפר על חטאתינו למען שמו. אם כן, השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה העתידה על כרחן של מינין ... ואילו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים שהגיד מראשית אחרית כן, היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה לא נפל דבר אחד, ואף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו, אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו, עליו השלום", עכ"ל. הרי שהגאולה מובטחת לבוא גם כאשר לא תוקדם לה תשובת בני ישראל בלבב שלם. מעתה שומה עליו לשים שכל איך נקרא מפורש בספר תורת הא-להים, וכיצד נבין במקרא.

'אחישנה' - בתשובה 'בעתה' שלא בתשובה

סתירת מקראות אלו מתבארת על פי דברי הגמרא בסנהדרין (צח). - **'אמר רבי אלכסנדר, רבי יהושע בן לוי רמי, כתיב 'בעתה', וכתיב 'אחישנה' (ישעיהו ס כב). זכו, 'אחישנה'. לא זכו, 'בעתה'.**" ע"כ. פשוט ענין 'זכו' היינו שיהיו ראויים לגאולה כיון שישוּבו בתשובה על החטאים שבגללם גלו לבין העמים, ועל כן יגאלו אף קודם קץ הגלות, ותהיה הגאולה באופן של 'אחישנה'. ו'לא זכו' היינו שלא שבו בתשובה, אך 'קץ שם לחושך' (איוב כח ג), ובהגיע העת המיועדת לקץ הגלות יגאלו ישראל ממנה אף בלא הקדמת התשובה'.

מהול במים' על דרך זה. והנמשל הוא 'שריך סוררים וחברי גנבים', ודו"ק".

כעין זה פירש המלבי"ם, כי מקראות אלו הולכים בדרך שאלה ותשובה, אלא שהוא פירש כי 'כספך היה לסיגים' וגו' הוא כפשוטו, וכונתו לומר מהיכן התחילו להתקלקל עד שהפכו מ'מלאתי משפט צדק ילין בה' לעתה מרצחים', ועל זה הוא משיב, כי הוא התחיל מן המרמה שהתחילה בהם, יעויון שם.

ה. ראה דברי רבינו בחיי (ויקרא כה מז), וז"ל - **"כלומר שהפדין יהיה לפי השנים, כי לפי גודל התשובה התקרב הגאולה או תרחק. ואמר 'ואם לא יגאל באלה', שאם לא יגאל לא ידי תשובה בשנות הגלות האלה, 'ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו, כלומר שלא יתאחר זמן הגאולה מן הקץ הקצוב ואילך. וזוהי דעת רבי יהושע (סנהדרין צז): שאמר בין עושין תשובה בין אין עושין תשובה מיד נגאלים, שנאמר**

הטעם שגאולת נצבים היא בבחינת גאולת של 'זכו' לעומת גאולת האזינו שבבחינת גאולת 'לא זכו' הוא, כי רק אצל שירת האזינו יש מקום להעמיד הבטחה זו שעתיד לגאלנו גם אם נהיה במצב של 'לא זכו'. כיון שהאלות שבפרשיות כי תבוא ונצבים נמסרו באופן של אזהרה, להזהיר את ישראל שישמעו אל מצוות ה', ואלמלא כן יחולו עליהם אלות איומות. ועל כן מצוין מיד אחר כך כי גם כאשר יחטאו ויבואו עליהם כל הקללות האלה ושיגורם, הרי שלא יעזוב מהם ה' את חסדו, ואילו ישובו בתשובה מדרכיהם הרעות שבגללם השיגור הצרות, ישוב עליהם לקבצם מגלותם ויטיב וירבה להם מאבותיהם.

לעומת זאת, שירת האזינו אינה באה בדרך אזהרה, כי לא נאמרה בסגנון של תנאי ואזהרה שאם יחטאו יבואו עליהם כל הקללות האלה, אלא דברי השירה הזאת מתארים מצב כביכול העוונות אכן עתידים להיות, וכתוצאה מכך יסתיר ה' פניו מהם. כי שירת האזינו אינה אלא עדות בשמים ובארץ, שהיא קביעת הדבר בטבע העולם שהחטאים גוררים רעות רבות וצרות, ועל כן נאמרו כדברים מוחלטים כאילו כבר אירעו. ומכיון שענין השירה הוא קיבוע המצב בעולם, נקבעה בו גם הגאולה המובטחת מכל מקום, שלא יזנח ה' לעולם, וגם אם לא ישובו ישראל מעצמם יניף ידו עליהם לנקום מצריהם ולגאלם מצרותיהם.

חזון ישעיהו כהמשך לשירת האזינו

כיון שעמדנו על היסודות הללו, ייפתח לנו פתח רחב כאולם להבין צפונות החזון המכונן של ישעיהו.

חז"ל מלמדים אותנו כי ישעיהו הנביא בא בחזון זה להזהיר על מימוש עדות האזינו, ולהשלים את מה שהיה חסר בעדות זו. ועל כן פתח את חזונו בדברו - **שָׁמְעוּ שְׁמַיִם וְהָאֲדָמָה אֲרֶץ כִּי ה' דָּבָר** (ב). ודרשו רז"ל (לקח טוב בא פ"ב סכ"ה) - "והיכן דבר? 'האזינו השמים ואדברה' (דברים לב א)". ועוד אמרו (ספרי ריש האזינו, הובא ברש"י כאן) כי ישעיהו בא בזה להעמיד עדות השמים והארץ, מאחר ובשירת האזינו הועדו השמים רק

בהאזנה והארץ הועדה רק בשמיעה, על כן בא ישעיהו להעיד כאן את השמים בשמיעה ואת הארץ בהאזנה לקיים עדותם מכל מקום.

כאשר נתבונן בדברי הנביא נמצא בהם שתי מטרות אלו בכמה דרכים נוספות. תחילת דבריו דומים לדברי שירת האזינו בזה שאמר - **בָּנִים גְּדַלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי** (ב). והוא קיצור הדברים שבשירת האזינו, שם אמר משה: **יִמְצְאוּהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתַחֲוֵי יַלְל יִשְׁמְן יִסְבְּּוּהוּ יִבְוֹנְהוּ יִצְרְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינָיו** (דברים לב י), וכך מאריך בזה במשך כמה מקראות. עד שאמר כי למרות זאת - **וְיִשְׁמְן יִשְׁרוֹן וַיִּבְעֹט שְׁמֹנֶת עֶבֶת כְּשִׁית וַיִּטֵּשׁ אֶלּוֹהַ עֲשָׂהוּ וַיִּנְבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ** (שם טו), ולאחר שמאריך בביאור הפשעים, מתחיל לפרט הרעות העתידות לבוא כתוצאה מעזבם את ה'. וכך גם ישעיהו, לאחר שהתאונן על שלא שמרו את בריתו באמרו - **יָדַע שׁוֹר קִנְהוֹ וְחִמּוֹר אֲבוֹס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנֵן, הוּא גֹי חָטָא עִם כְּבֹד עוֹן זָרַע מְרָעִים בָּנִים מִשְׁחִיתִים עֲזָבוּ אֶת ה' נֶאֱצָו אֶת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזְדוּ אַחֲוֵי (ג-ד)**, אמר את הרעות העלולות לבוא עליהם אם ימשיכו בדרכם העקלקלת - **עַל מַה תִּכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל רֹאשׁ לַחֲלִי וְכָל לֵבָב דָּוִי (ה)**, וכך הוא ממשיך עד סוף הפרשה הראשונה.

גם ברבות הרון אף יש דרך תשובה

לעומת זאת, על אף שתוכחת ישעיהו שבחזון זה מדברת על מימוש עדות שירת האזינו, הוא מבהיר כי לאחר שיספה עלימו רעות ויכלה בהם החיצים, הרי שתקנתם מובטחת על ידי התשובה, באמרו - **לִכּוּ נָא וְנִנְכְּחָה יֹאמַר ה' אִם יִהְיֶה חֲטָאֵיכֶם כְּשָׁנִים כְּשָׁלֹג יִלְבְּנוּ אִם יֹאדִימוּ כְּתוֹלַע כְּצִמְרִי יִהְיֶה (יח)**. כי למרות שתוכחה זו מדברת על מימוש עדות האזינו אשר בה לא הובאה התשובה כתיקון לקללה, הרי שחזון זה לא בא באופן של עדות כשירת האזינו, אלא באופן של אזהרה כקללות שבמשנה תורה, ועל כן יש מקום להבהיר לצד האזהרה כי התשובה מבטחת תיקון וישועה לאחר שיעזבו את הדרכים הרעות שהמיטו עליהם את הצרות, כי ילבינו עוונותיהם כשלג וכצמר.

ג. הבטחת הגאולה הגשמית והרוחנית בלי תשובה

אֶלְהִימוּ צוּר חֲסִיוֹ בּו' (דברים לב ז). ופירש רשב"ם - "וגם האומות יאמרו איה נא אלהיהם של ישראל, ומפני כבוד שמי אצילם ואנקום באויביהם, שגם מתחילה אמרתי אפאיהם לישראל ואשביתה זכרם, אם לא מפני כעס אויב המתפאר לאמר ידנו רמה, אבל עתה כשיגדל העניות והצרה בשונאי לישראל כל כך שאזלת ידם, ויאמרו האומות ידנו רמה, ואמר אי אלהימו. לכן אנקם מהם להתקדש שמי שהם מחללים". ע"כ. (וכן פירשו שם אבן עזרא, רמב"ן ורש"י בפירושו השני).

התיקון הרוחני מובטח גם הוא כדי שיתקדש שמו הגדול

אף על פי שמובטחים להיגאל גם אם לא תוקדם התשובה למען שמו הגדול, הרי שלא זו בלבד שישראל מובטחים לישועה חומרית, אלא גם על ישועתם הרוחנית מובטחים הם, כי גם כאשר ייגאלו שלא בזכות, מובטחים הם שלאחר שיישבר מעל צווארם עול הגלויות וילכו קוממיות לארצם, יתעוררו לשוב אל אביהם שבשמים בלבב שלם. כפי שתיאר יחזקאל את צורת הגאולה הבאה באופן של 'לא זכו' שהוא למען שלא יתחלל שמו הגדול, ואמר:

וַיִּבְאוּ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם, וַיַּחֲלִלוּ אֶת שֵׁם קְדוֹשִׁי, בְּאֹמַר לָהֶם עִם ה' אֱלֹהֵי וּמֵאֲרָצוֹ יֵצְאוּ. וְאֶחָמֵל עַל שֵׁם קְדוֹשִׁי אֲשֶׁר חָלְלוּהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּגוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁמָּה. לִכֹּן אֲמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה', לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל, כִּי אִם לְשֵׁם קְדוֹשִׁי אֲשֶׁר חָלְלַתֶם בְּגוֹיִם אֲשֶׁר בָּאתֶם שָׁם. וְקִדְשְׁתִּי אֶת שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְּחַלֵּל בְּגוֹיִם אֲשֶׁר חָלְלַתֶם בְּתוֹכָם, וַיִּדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי ה', נֹאֵם אֲדֹנָי ה' בְּהַקְדִּישִׁי בְּכֶם לְעֵינֵיהֶם. וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם, וְקִבְצֹתִי אֶתְכֶם מִכָּל הָאֲרָצוֹת, וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֲדֹמְתְכֶם. [ואחר כך] וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מִיַּם טְהוֹרִים, וַיְטַהְרֶתֶם מִכָּל טְמֻאוֹתֵיכֶם, וּמִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם

עדותם קיימת, ואם לאו, אין עדותם קיימת. כך, אילו אמר משה 'האזינו השמים' ושתק, היו שמים אומרים לא שמענו אלא בהאזנה. ואילו אמר 'ותשמע הארץ אמרי פי', היתה הארץ אומרת לא שמעתי אלא בשמיעה. בא ישעיהו וסמך לדבר 'שמעו שמים והאזינו ארץ'. ליתן האזנה ושמיעה לשמים, והאזנה ושמיעה לארץ.

ז. על פי האמור שתוכחת ישעיהו דומה מצד האזהרה לאזהרות שבפרשיות כי תבא ונצבים, יובן הטעם שלאחר שהבטיח ישועה על ידי התשובה הוסיף לאמר: 'אם' - תאבדו ושמעתם טוב הארץ תאכלו. ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלנו כי פי יהיה דבר' (יט-כ), שהוא הוראה על הבחירה, לאמר שלאחר שיימחו עוונותיהם על ידי התשובה תהיה בפניהם בחירה מחודשת אם לבחור בטוב ובחיים או במות וברע. ותמצא כי כן הוא גם בפרשת נצבים שלאחר הבטחת הישועה שעל התשובה נאמר: 'הַעֲדֹתִי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת-הַשְּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ חֲחִיִּים וְהַמּוֹת נִתְּנִי לְפָנֶיךָ הַבֶּרֶךְ וְהַקְלֵל וּבְחִרְתָּ בְּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אִתָּה וְזָרַעְךָ' (דברים ל יט).

'אני ה' בעתה אחישנה', זכו אחישנה, לא זכו, בעתה".

וראה עוד מה שכתב הגה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זי"ע (מחשבות חרוץ אות ח), וז"ל - "ונראה לי דכשזכו דאחישנה דהיינו שיעשו תשובה מעצמם, דאז יגיע שורש המשפט לגאלם ... כשלא זכו ויהיה בעתה, דלדבר זה ... כגאולת מצרים שהיה גוי מקרב גוי' (דברים ד לד) דלא זכו". [ראה מה שאמרו במדרש (ויק"ר פכ"ג ס"ב) - "או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' אלו ואלו ערלים אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים"].

בסגנון דומה כתב המשך חכמה (פרשת בא יג ט) - "ולרפיון יד האומה, לבלי התייאש מן התקוה העתידה - כי הראשונות לא יזכורו - כי יוסיף ה' לגאול עמו, הוא ענין יציאת מצרים שהוציאם בהיותם בתכלית השפלות במצב הגשמי, והעדר מעלות החכמה והרוחני, ובכל זאת שמר בריתו וגאלם 'גוי מקרב גוי'. וזה אות כי לא ישכח ה' עמו, ויביאם לתכלית מועיל לעת קץ".

ו. ז"ל הספרי - "בזמן שבאים העדים ומעידים, אם נמצאו דבריהם מכוונים כאחד,

אָטער אַתְּכֶם. וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ, וְרוּחַ חָדָשׁ אֶתֶן בְּקִרְבְּכֶם, וְנִסְרַתִּי אֶת לֵב הָאָבֶן מִבְּשָׁרְכֶם, וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר. וְאֶת רוּחִי אֶתֶן בְּקִרְבְּכֶם, וְעָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר בְּחָקִי תִלְכוּ וּמִשְׁפָּטִי תִשְׁמְרוּ וְעָשִׂיתֶם" (יחזקאל לו כ-כז).

הרי שכאשר ישועתם של ישראל באה שלא בזכות, אלא כדי שלא יתחלל שמו הגדול, גם התשובה מובטחת. והטעם הוא, כי חילול ה' אינו רק כאשר בניו וצאן מרעיתו מדוכאים בגלות, במצור ובמצוק. כי בכלל חילול ה' הוא כאשר אינם עושים רצונו של מקום, שהוא זה שגרם להם שיסתיר ה' את פניו מהם ויתגלגל ממנו חילול ה' בין הגוים, וכמו שדרשו במכילתא (בשלח פ"ג) מדברי הנביא יחזקאל הנזכרים: "בזמן שאינן עושין רצונו כביכול שמו מתחלל בעולם שנאמר: 'ויבא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי'". ע"כ. שכשם שירידת קרן ישראל מחללת שמו הגדול לאמר מבילתי יכולת ה' להושיע את עמו, כך כאשר אינם עושים רצונו מתחלל שמו הגדול והנורא, כיון שנראה שבילתי יכולת ה' להפיק את רצונו שעמו ונחלתו יקיימו מצוותיו וילכו בדרכיו. ועל כן כשם שישועת ישראל מובטחת כדי שלא יתחלל שמו הגדול, כך מובטחת התשובה כדי שיתקדש שמו הגדול על ידי עמו חבל נחלתו.

בגאולה שלא בתשובה קודמת הישועה הגשמית לרוחנית

אלא שכאשר הגאולה באה רק כדי שלא יתחלל שמו הגדול מאחר שישראל הם בבחינת 'לא זכו', קודמת הגאולה הגשמית והקיבוצי מנפוצות הגלות המובטחת לתשובה המובטחת. כי חילול ה' הנגרם על ידי מעשיהם עד שנקבעו להישאר במצב של 'לא זכו', הוא בגלל הגלות בארצות נכר ועול שעבוד מלכיות. כדוהו אמר רבי אלכסנדר ב"ר דמצי (ברכות יז ע"א) - "רבו העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב, שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות. יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם, ו[אז] נשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם". וכתב עוד בשם משמואל (האזינו תרע"ג, ד"ה כתב הרמב"ן) - "דבדאי אי אפשר לעשות תשובה רק כשהם דבוקים בהקב"ה, וא"כ ישראל שהושלכו אל ארץ אחרת והסתיר פניו מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות, בלתי מובן איך יכולין לעשות תשובה ... כי כן ישראל בגלות שכח האומות המושלין עליהן הוא כמו סירכות הריאה, שאינו מניח אותם לשוב ולהתדבק בהשם יתברך".

לכן כאשר קץ הגלות בא בשעה שאין ישראל ראויים להיגאל בגלל קלקול מעשיהם, גואלם הקב"ה תחילה משעבוד מלכיות ומקצצם מנפוצותיהם. ולאחר שנפרק מצוואריהם עול שעבוד מלכיות ויצאו מארצות נכר, אז יתעוררו בבושה לתשובה לעשות חוקי רצונו בלבב שלם, ויתקדש שמו הגדול שהיה מחולל בין הגוים על ידי ישועת ישראל, ודבר ה' יקום לעולם ולא יתחלל עוד כיון שיקיימו ישראל את רצונו".

ישעיהו מתמקד בתיקון הרוחני המובטח גם ללא הקדמת התשובה

כיון שכבר נדברנו והוכח שחזון ישעיהו זה בא להשלים את החסר בשירת האזינו, לכן, מחד מבהיר הנביא כי אף על פי שאמר כי תקנתם וישועתם מובטחות על ידי התשובה, כהשלמה לאזהרתו על הפורענות, הרי שמכל מקום ישועתם מובטחת, גם אם לא יתעוררו לתשובה מעצמם. מאידך, כיון שלא נזכרה בשירת האזינו הבטחה על כך שגם התשובה מובטחת שתהיה בסוף, לכן מתמקד הנביא בעיקר בהבטחה זו כדי להשלים את שירת האזינו שעל מימושה התבאר.

לכן, לאחר שסיים הנביא את הפרשה הרביעית שעל ידי התשובה ייטב להם ויוושו ממצוקותיהם, חוזר הנביא לידון בשם ה' - **אִיכָה הִיְתָה לִזְוִנָה קָרְיָה נְאֻמָּנָה מְלֹאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יִלִּין בָּהּ וְעֵתָה מִרְצָחִים** (כא), כלומר, מהם הגורמים לקלקול הדרך אף בהיותם בארצם תחת גפנם ותאנתם,

והולך ומבאר מה הם גורמים אלה, כפי שהתבאר בפירוש המקרא, כדי שלפיהם יידע את דרך תיקון מעמדם הרוחני.

גאולה הבאה למען קידוש שמו היא על ידי הנקמה בגוים

מטעם זה, כאשר הנביא פונה לפרש את הדרך שבה יתקן הקב"ה את קומתו הרוחנית של עם ישראל, מתבאר הנביא תחילה על הישועה הראשונה מן הגלות, באמרו - **לִכֵּן נֵאֻם הָאֵדוֹן ה' צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוּא אֲנַחֵם מִצְרִי וְאֲנַקְמָה מֵאוֹיְבֵי, שִׁמְשָׁמְעוּתוֹ הִיא הַיִּשׁוּעָה הַגְּשָׁמִית, שְׁכֹאשֶׁר הִיא בָּאָה רַק לִמְעַן שְׁמוֹ הַגָּדוֹל הַמְּחֻלָּל בְּגוֹיִם, כִּיּוֹן שִׁישְׂרָאֵל הֵם בְּבַחֲנִית 'לֹא זָכוּ', הִיא בָּאָה בְּאוֹפֶן שֶׁל נִקְמָה בְּגוֹיִם.**

כמבואר בתיאור הגאולה המובטחת בשירת האזינו, שבו היא מפורשת רק על ידי הנקמה שייפרע ה' מן הגוים, כמו שנאמר - **'אִם שְׁנוֹתֵי בְּרֶק חֲרָבִי וְתֹאחֲזִי בְּמִשְׁפַּט יָדִי אֲשִׁיב נֶקֶם לְצָרִי וְלִמְשֻׁנָּי אֲשַׁלֵּם, אֲשַׁכִּיר חֲצִי מִדָּם וְחֲרָבִי תֹאכַל בָּשָׂר מִדָּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פְּרָעוֹת אוֹיֵב, הֲרִינּוּ גוֹיִם עִמּוֹ כִּי יָדָם עֲבָדוּ יָקוֹם וְנֶקֶם יִשִּׁיב לְצָרָיו וְכִפָּר אֲדָמָתוֹ עִמּוֹ' (דברים לב מא-מג).** כך גם כאשר ישעיהו מציג במקום אחר את הישועה שתהיה בדור שכולו חייב הוא מדגיש את הנקמה שתהיה בגוים, לאמר - **וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מִפְּגִיעַ וַתּוֹשַׁע לוֹ זָרְעוֹ וַצִּדְקָתוֹ הִיא סִמְכָתָהּ, וַיִּלְבֹּשׁ צִדְקָה פֶּשֶׁרָן וְכוּבֵעַ יְשׁוּעָה בְּרָאשׁוֹ וַיִּלְבֹּשׁ בְּגָדֵי נֶקֶם תִּלְבָּשֶׁת וַיַּעַט כְּמַעֲלֵל קִנְיָה, כַּעַל גְּמֻלוֹת כַּעַל יִשְׁלֵם חֲמָה לְצָרָיו גְּמוּל לְאִיְבָיו לְאִיִּים גְּמוּל יִשְׁלֵם, וַיִּירָאוּ מִמֶּעֶרֶב אֶת שֵׁם ה' וּמִמְזָרְחַת שָׁמֶשׁ אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי יִבְאֵהוּ כִּנְהָר צָר רוּחַ ה' נִסְסָהּ בּוֹ, וְבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וְלִשְׁבִּי פֹשַׁע בִּיעֲקֹב נֹאֵם ה' (ישעיהו נט טז-כ).**

והטעם מבואר, כי מאחר שישועת ישראל מתעוררת לבוא בגלל חילול שמו הגדול בגוים, על כן בא קידוש שמו בהשפלת קרן הגוים ובהרמת קרן ישראל, כי אילו לא תושפל קרן הגוים שהשתעבדו בישראל, אין שמו הגדול מתקדש בתכלית, כי עדיין נראה שבסך הכל הצליח אלהי ישראל לחלץ את בניו ממצר, אך אין נראה כחו הגדול הגובר על כל כח אחר רק כאשר נפרע ממחללי שמו ורומס את כבודם לעפר. ועל כן אמר בשירת האזינו על הנקמה והישועה המובטחת - **רְאוּ עֵתָה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אֲמִית וְאֲחִיָּה מִחֲצִיתִי וְאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מִצִּיל (שם לט).** וכן בישיעיהו (שם) אמר **וַיִּירָאוּ מִמֶּעֶרֶב אֶת שֵׁם ה' וְגו'.**

בירידת קרן הרשעים ישובו ישראל ממילא בתשובה

לאחר שהתקדש שמו הגדול בגוים, מקדש ה' את שמו הגדול על ידי עמו חבל נחלתו ומתקנם מגורמי הקלקול באמרו - **וְאֲשִׁיבָה יָדִי עֲלֵיךְ וְאֶצְרֶךָ כַּבֵּר סִינֶיךָ וְאֶסִּירָה כָּל בְּדִילֶיךָ, וְאֲשִׁיבָה שְׁפָטֶיךָ כְּבִרְאשָׁנָה וַיַּעֲצִיב כְּבִתְחִלָּה אַחֲרֵי כֵן יִקְרָא לָךְ עֵיר הַצֶּדֶק קָרְיָה נְאֻמָּנָה, צִיּוֹן בְּמִשְׁפַּט תִּפְדֶּה וְשִׁבְיָהּ בְּצִדְקָה, וְשִׁבְרֵי פִשְׁעִים וְחֲסָאִים יִחָדוּ וְעֲזִיבֵי ה' יָכֻלוּ. כִּי אִם בְּתִחִלָּה נָטוּ רִגְלֵיהֶם מִשּׁוֹם 'כִּי קִנְאֵתִי בְּהוֹלִלִים שְׁלֹם רָשָׁעִים אֶרְאֶה, לִכֵּן יָשׁוּב עִמּוֹ הֵלֶם וּמִי מֵלֹא יִמְצֹא לָמוֹ, וְאָמְרוּ אִיכָה יָדַע אֵל וַיִּשְׁדָּעָה בְּעֲלִיּוֹן, הִנֵּה אֵלֶּה רָשָׁעִים וְשִׁלּוֹי עוֹלָם הִשְׁגּוּ חֵיל, אֵךְ רִיק זִכְרִיתִי לִבִּי וְאַחֲרָיִךְ בְּנִקְיוֹן כִּפְּלִי. לְאַחֵר שָׂרָא כִּי 'אֵךְ בְּחֻלְקוֹת תְּשִׁית לָמוֹ הַפְּלִתָם לְמִשְׁוֹאוֹת, אִיךְ הָיוּ לְשִׁמָּה כִּרְגָע סָפּוּ תִמּוֹ מִן בְּלֹהוֹת' (תהלים עג, ג, י-יג, יח-יט), אבד סברם ובטל סיכויים ונודעה אפסיותם, ולכן בושים הם ברע שבחרו בו, וחוזרים למוטב לעבדו בלבב שלם בארצות החיים.**

ואלו הם דברי ישעיהו בסיום החזון - **כִּי יִבְשׁוּ מַאֲלִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתִחַפְרוּ מֵהַגָּנוֹת אֲשֶׁר בְּחִרְתֶּם, כִּי תִהְיוּ כְּאֵלֶּה נִבְלַת עֵלָה וְכִנְיָה אֲשֶׁר מִים אֵין לָהּ, וְהִיא הַחֶסֶן לְנִעְרָת וּפְעֻלָּה לְנִיצוּץ וּבְעָרֵי שְׁנֵיהֶם יִחָדוּ וְאֵין מִכְבָּה, שְׁכָלְלוֹת הַדְּבָרִים הֵיא שִׁיבוּשׁוֹ מִדְּרָכֵיהֶם הָרַעִים לְאַחֵר שִׁיּוּכָחָם בְּרִיק וּבִהְעֵדָר שֶׁל כָּל מָה שֶׁאֵינָנו לְרַצּוֹן לִפְנֵי יִתְבָּרֵךְ.**

גלות הרוחנית, דאנו מעוכבים ע"י הגלות לעבוד את בוראינו כאשר עם לבבינו וכאשר ראוי לזרע אברהם יצחק יעקב, וכמאמר חז"ל (ברכות יז א) 'גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך אלא שעבוד מלכיות מעכב עלינו'. **ובעת שה' יפרוק מעל צוארנו עול הגלויות וישיב את שבותינו, אז נהיה בן חורין ויופסק השעבוד ויהיה לנו מנוחת הגוף וברכות גשמיים לרוב, אז אף שהיה לנו מקום לשמוח על ישועת הגוף אעפ"כ לא נחשב זאת לישועה התכליתית, רק לאתחלתא דישועה, כדי שנבא על ידי ישועת הגוף שהשגנו מנוחת נפשנו לעבוד את בוראינו כאות נפשינו, וישועת הגוף יהיה רק סיבה לבא על ידה לישועה הרוחנית לעסוק בתורה ובמצות ה' בלי מפריע, כמבואר ברמב"ם הלכות תשובה (פ"ח ה'), אז נשיג תכלית הישועה ויהיה ישועה גמורה דשייך בה שמחה. וכל זה לדין דעיקר אצלנו ישועה הרוחנית, משא"כ אצל הגוים דעיקר אצלם ישועת הגוף, על כן הם יהיו תמהין עלינו ויאמרו הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים, והבן. וה' יזכנו לזה במהרה בימינו אמן.**

ח. ראה דברים נפלאים שכתב הגה"ק רבי יששכר שלמה טייטל צוק"ל הי"ד בעל 'אם הבנים שמחה' בספרו 'משנה שכיר' (תהלים קכו), וזו לשונו - אז ימלא שחוק פינו וגו' אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים'. ראיתי בישועות מלכו להגה"ק ר' יהושע'ל קוטנא בלקוטי תורה (ד"ה אז ימלא) שפירש על פי דברי הרמ"ע [מפאנ] בעשרה מאמרות מאמר חיקור דין ח"א פ"ב [בביאור] החילוק בין שחוק לשמחה, כי שחוק [הוא] עבור התחלת הישועה והתנוחת והקיווי לגמר הישועה, ושמחה הוא כבר על שלימות הישועה ששמחים בה, עיין שם. וזה [פירושו] 'בשוב ה' את שיבת ציון', אנתנו נהיה רק שחוקין בישועתנו, ונצפה ונחיל על שלימות הישועה בעת שיתקיימו יעודי הנביאים בשלימותן. אבל 'אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה היינו שמחים', היינו הגוים יאמרו אם באה להם ישועה כזו אז היתה נחשבת אצלם כישועה גמורה ששייך בה שמחה, דמורה על שלימות הדבר, ע"כ, ודפח"ח.

ולי נראה להוסיף על דבריו הקדושים ולבארם, למה לא נחשב לנו אז שבותינו לישועה גמורה שיהיה שייך בה לשון שמחה כאשר הגוים יהיו תמהין על זה. משום דבאמת כעת שאנו בגלות יש להרגיש גלותינו בשתי פנים, א' גלות הגוף בעוני ובקושי, והב'